

ВЗАЄМИНИ ІВАНА ШИШМАНОВА З УКРАЇНСЬКИМИ НАУКОВО-ОСВІТНИМИ ТА ГРОМАДСЬКИМИ УСТАНОВАМИ²⁸

Галина Бушко

Abstract: The article defines the role and the place of I. Shishmanov in the history of Ukrainian–Bulgarian literary, scientific and cultural relations at the end of the 19th – the first quarter of the 20th century, namely cooperation with scientists, educational institutions and public organizations, which convincingly proves his commitment to the Ukrainian culture.

Keywords: Ivan Shishmanov, M. Drahomanov, V. Hnatiuk, Ukrainian-Bulgarian literary, scientific and cultural relations.

Кінець XIX ст. – період, який характеризувався становленням літературознавства у Болгарії й розвитком болгаристики в Україні. Завдяки сприянню Михайла Драгоманова, його зять Іван Шишманов познайомився і налагодив зв'язки з видатними українськими письменниками, вченими та громадськими діячами – Федором Вовком, Володимиром Гнатюком, Михайлом Павликом, Іларіоном Свенціцьким, Лесею Українкою, Іваном Франком та ін. Популяризуючи їхні напрацювання та діяльність у Болгарії, І. Шишманов зробив помітний внесок у розвиток і зміцнення українсько-болгарських взаємин того часу.

І. Шишманов також став посередником у зв'язках часопису „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“ (СБНУ)²⁹, редактором якого він був з виданнями Наукового Товариства імені Шевченка (НТШ)³⁰ у

²⁸ http://doi.org/10.26615/issn.1314-572X.2021_022

²⁹ „Сборник за народни умотворения, наука и книжнина“ – видання, засноване І. Шишмановим у 1889 р., яке відіграло велику роль у популяризації культури Болгарії за кордоном, водночас його читачі змогли отримувати інформацію про Україну, її літературу і фольклор, звичаї та обряди, адже у виданні були опубліковані студії Ф. Вовка, М. Драгоманова, І. Франка, а також рецензії на славістичні праці українських дослідників (Бушко 2012: 37).

³⁰ НТШ – перше українське наукове товариство, засноване 1873 р. у Львові. Його метою було створення бази для вільного розвитку української літератури і науки поза межами російської цензури (Кравців 1966: 1711).

Львові. Між ними розпочалась активна громадсько-літературна та наукова співпраця, головним ініціатором якої був М. Драгоманов. У листі до М. Павлика від 4 (18) лютого 1890 р. він написав: «Посилаю Вам „Сборник“ („СБНУ“ – Г. Б.) на Ваш гурт. Зі статті Шишманова Ваші молоді можуть довідатись чимало – і, якби були в редакції „Зорі“³¹ люди з толком, то могли б переробити» (Переписка 1912: 15).

Через обмін науковою літературою між редакцією болгарського часопису „СБНУ“ та НТШ у Львові І. Шишманов познайомився та заприятелював із В. Гнатюком³². В особистому архіві І. Шишманова є лист без дати від редакції НТШ до редакції „СБНУ“, у якому В. Гнатюк повідомляв, що товариство бажало би налагодити обмін літературою (НА БАН: 11К-3-379, 1).

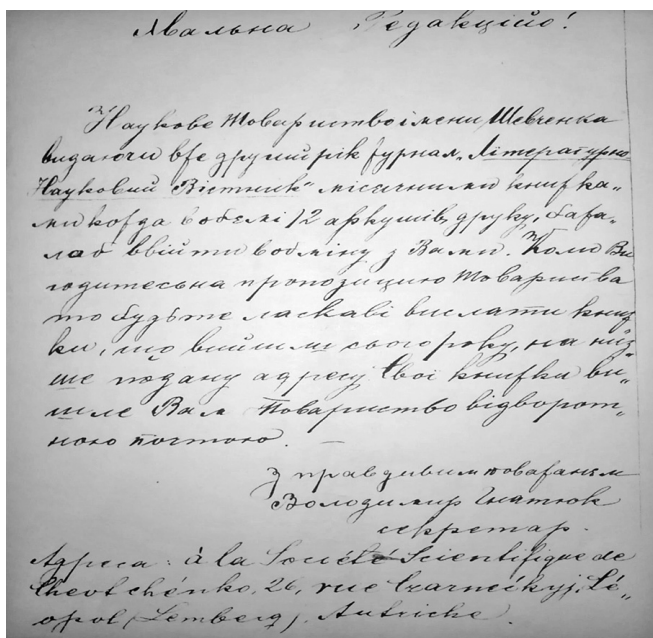
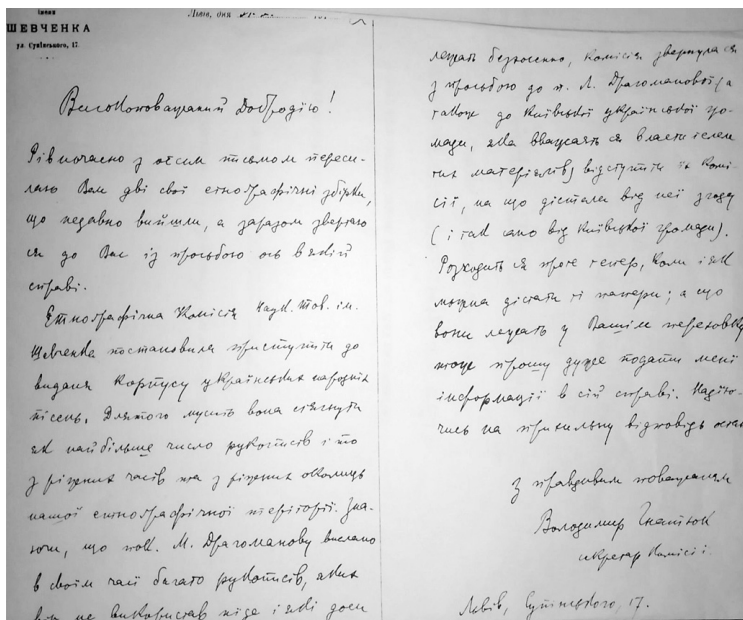

Fig. 1. Лист В. Гнатюка до редакції „СБНУ“

³¹ М. Драгоманов мав на увазі часопис „Зоря“, який видавало НТШ (1890–1897 рр.).

³² Володимир Гнатюк (1871–1926) – український фольклорист, етнограф, літературознавець і громадсько-культурний діяч. З 1902 р. – член-кореспондент Петербурзької академії наук, почесний член Чеського наукового товариства (1905). З 1916 р. – голова Етнографічної комісії НТШ, головний редактор її видань „Етнографічний збірник“ і „Матеріали до української етнології“, а також близько 60 інших наукових збірників. З 1924 р. – академік АН України. Як інформували дослідники, на сторінках видань НТШ популяризував болгарську прозу. Надрукував, зокрема, власні переклади творів П. Тодорова „Мати гусяра“ та „Коли зацвіте підсніжник“. Виявив себе і хорошим знавцем болгарської народної творчості, компетентно проаналізував книгу „Български народни песни от Елена В. Янкова“ (Григораш 2007: 71–73).

В листі від 31 травня 1910 р. український учений повідомляв, що надіслав І. Шишманову дві свої етнографічні збірки і просив повернути йому невикористані рукописи М. Драгоманова для підготовки нового видання НТШ під назвою „Корпус українських народних пісень“ (НА БАН: 11К-3-379, 2).

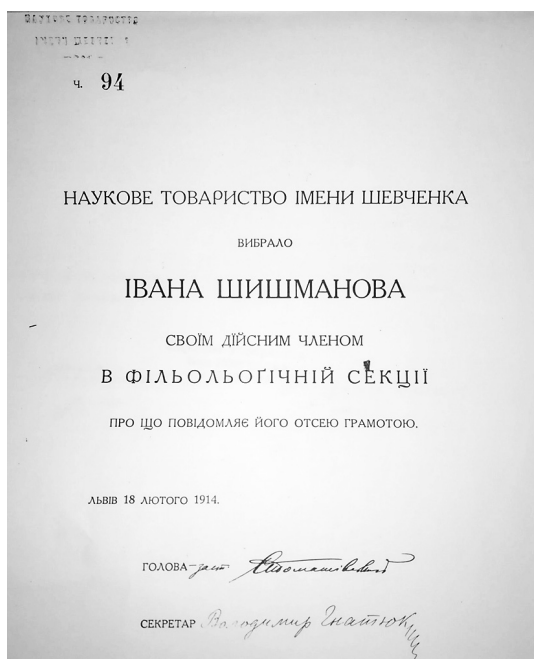

Фіг. 2. Лист В. Гнатюка до І. Шишманова

На початку 1914 р. В. Гнатюк розгорнув інтенсивну підготовку до Першого з'їзду дослідників на терені українознавства, запланованого з нагоди 100-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка, й опрацював проєкт нового щорічника „Огляд праць і видань про Україну“.

Цього ж року проф. І. Шишманов отримав запрошення від В. Гнатюка взяти участь у з'їзді наукових дослідників-україністів НТШ, присвяченому 100-річному ювілею Т. Шевченка (НА БАН: 11К-2-585, 3). Для цього болгарський вчений підготував доповідь, присвячену творчості Т. Шевченка та зв'язкам України з болгарським Відродженням. Проте виголосив її не у Львові, а на Шевченківському вечорі з нагоди 100-річчя від дня народження видатного українського поета, який організувало товариство „Слов'янська бесіда“ у Софії (НА БАН: 11К-2-609, 11).

Тоді ж за І. Шишманова обрали дійсним членом філологічної секції НТШ у Львові (НА БАН: 11К-3-379, 3).

Фіг. 3. Грамота про обрання І. Шишманова дійсним членом філологічної секції НТШ у Львові

У листі до В. Гнатюка від 27 лютого 1914 р. І. Шишманов зазначив, що він як людина, поєднана з Україною сімейними зв'язками, висловлює подяку за те, що його кандидатуру запропонували на дійсного члена НТШ та пообіцяв надіслати дещо зі своїх праць до „Записок НТШ“ (НА БАН: 11К-3-379, 6).

В. Гнатюк 18 червня 1914 р. листовно знову запросив І. Шишманова взяти участь у виданні „Записок НТШ“ і висловив сподівання побачити прізвище болгарського колеги серед укладачів „Огляду праць і видань про Україну“ (НА БАН: 11К-3-585, 1), а у листі від 14 березня 1917 р. український вчений просив І. Шишманова зібрати і надіслати матеріали для його статті про сучасний стан та досягнення БАН, натомість пообіцяв надіслати болгарському колезі збірки „Українські народні байки“ та „Колядки і щедрівки“ (НА БАН: 11К-3-379, 4).

Обмін літературою та співпраця І. Шишманова з НТШ у Львові тривали довгий час. У листі від 14 червня 1923 р. В. Гнатюк, зокрема, написав болгарському вченому, що НТШ надіслало до БАН усі свої видання за 1914–1922 рр., проте не отримало з Болгарії обіцяної літератури. В. Гнатюк просив І. Шишманова як члена обох інституцій допомогти у цій справі (НА БАН: 11К-3-379, 5). У відповідь він одержав лист від дружини

І. Шишманова – Л. Шишманової – за 30 липня цього ж року, яка проінформувала, що з цього питання вже був скерований лист на ім'я голови БАН проф. Л. Милетича. Окрім цього, вона повідомила, що І. Шишманов важко захворів і не зміг написати обіцяної наукової праці для „Записок НТШ“. Л. Шишманова висловила подяку від родини за обрання І. Шишманова дійсним членом НТШ. За її словами, „він зріднився з українським народом, жив його радощами та горем і завжди мав надію на світле майбутнє для української землі“ (ЦДІАЛ України: 309-1-248, 13).

Високу оцінку діяльності І. Шишманова давали не лише у Львові, а й у Києві, де він виявив себе відданим Україні та українському народові як дипломатичний представник Болгарії при уряді Української Народної Республіки (зокрема, при уряді гетьмана Павла Скоропадського) упродовж 1918–1919 рр.

У замітці під назвою „Болгарський амбасадор на Україну проф. Іван Шишманов“ у газеті „Діло“ було зазначено, що посол справляв якнайкраще враження. Він завжди прихильно ставився до України та гаряче вітав відновлення Української Держави у 1918 р. Редакція газети вважала, що кращої кандидатури за І. Шишманова на посаду амбасадора болгарський уряд не зміг би знайти. Як інформувалось, І. Шишманов також зрадив цьому призначенню (Болгарський амбасадор 1918: 1).

Між українським урядом і болгарським послом склалися хороші взаємини. Після знайомства з П. Скоропадським І. Шишманов занотував, що „він розумний і приємний співбесідник (...) Дуже цікавиться болгарами, навіть має болгарський орден“ (Бурилкова, Билярски 2003: 245).

Як відомо, 7 травня 1918 р. І. Шишманов вручив вірчі грамоти гетьману України Павлу Скоропадському (Павленко 1995: 15). Велике враження на українську громадськість справила промова, яку І. Шишманов виголосив перед гетьманом П. Скоропадським 12 серпня 1918 р., де запевнив, що вірить в успіх української справи. Цю віру, за його словами, він здобув, досліджуючи українську духовну культуру, науку, літературу, мистецтво та пресу. І. Шишманов хотів, щоб Україна зміцніла і зайняла належне місце серед культурних держав. Для цього, як він уважав, треба було не лише вірити у власні сили, а й напружено працювати всім творчим елементам нації та повсякчас обороняти свої національні права. Лише тоді, на переконання І. Шишманова, можна буде не тільки говорити „Ще не вмерла Україна“ або „Воскресла Україна“, а й що Україна живе повним життям сучасної держави, є міцною, непереможною та незалежною. І. Шишманов порівняв тогочасний стан України зі станом, який переживала Болгарія тридцятьма роками раніше і з якого вона вийшла, а відтак почала відігравати неабияку роль у європейській політиці (НА БАН: 11К-2-539, 6–7).

Особливе зацікавлення викликають архівні матеріали, що засвідчують готовність І. Шишманова пропагувати українсько-болгарські взаємини та брати участь у спільних культурно-освітніх заходах. Так, зокрема, в Науковому архіві БАН зберігається запрошення від 22 жовтня 1918 р., надіслане І. Шишманову на відкриття Державного Українського університету в Кам'янці-Подільському з підписом ректора проф. Івана Огієнка (НА БАН: 11К-2-537, 129).

У листі від 12 вересня 1923 р. до І. Шишманова директор Українського Вищого педагогічного інституту імені М. Драгоманова у Празі Леонід Білецький³³ повідомив, що ухвалою Професорської Ради вишу від 8 вересня 1923 р. І. Шишманова обрано професором кафедри Історії слов'ян (НА БАН: 11К-3-145, 1). У наступному листі проф. Л. Білецького від 13 жовтня 1923 р. відзначено наукове ім'я проф. І. Шишманова в українсько-болгарських відносинах і висловлено йому подяку за згоду на викладання курсів із загального слов'янознавства, історії та літератури слов'янських народів. У цьому ж листі проф. Л. Білецький відзначив прихильне ставлення проф. І. Шишманова до української справи взагалі та до української культури зокрема. Присутність І. Шишманова в Українському Вищому педагогічному інституті, на переконання Л. Білецького, мала би тісніше пов'язати українців з історією та літературою болгарського народу, культура якого в минулому так багато причинилася й до розвитку культури української (НА БАН: 11К-3-145, 2). Проте через проблеми зі здоров'ям І. Шишманов змушений був відмовитися від викладання у Празі.

Відомо, що І. Шишманов був засновником Українсько-болгарського товариства в Софії. Метою товариства було ознайомлення його членів з духовною культурою болгарського й українського народів. Згідно зі статутом, до складу керівництва товариства входили сім членів: голова – І. Шишманов, два заступники (болгарин та українець), два секретарі (болгарин і українець), касир і керівник артистичної секції. Товариство утримували коштами, отриманими від проведення літературних вечорів, концертів, театральних вистав, а також із пожертв добродійців. За особливі заслуги в українсько-болгарському зближенні та взаємопізнанні в товаристві надавали звання почесного члена (НА БАН: 11К-2-585, 25–26).

У Науковому архіві БАН зберігається лист від голови Українського культурного об'єднання у Болгарії Івана Орліва до голови Українсько-болгарського товариства І. Шишманова, датований 12 жовтня 1926 р. У ньому

³³ Леонід Білецький (1882–1955) – український літературознавець та історик. Дійсний член НТШ. З 1923 р. професор української літератури і директор Українського Вищого Педагогічного Інституту імені Михайла Драгоманова у Празі. Автор праць „Основи літературно-наукової критики“ (1925), „Історія української літератури“ (1947) та ін.

запропоновано співпрацю між згаданими установами, мета якої, – зближення болгарського й українського народів (НА БАН: 11К-2-585, 27).

Досліджені архівні джерела проливають більше світла на зв'язки І. Шишманова з Україною, зокрема, з її вченими, науковими, освітніми установами та громадськими організаціями, й переконливо засвідчують його прихильне ставлення до української культури, захисником і водночас дослідником якої він був протягом усього життя.

Усе це дає підстави стверджувати, що видатний учений і громадський діяч Болгарії тривалий час сумлінно й результативно працював задля зближення та взаємозбагачення болгарського й українського народів і зробив вагомий внесок у розвиток болгарсько-українських літературних взаємин кінця ХІХ – першої чверті ХХ ст.

Література:

- Болгарський амбасадор 1918:** Болгарський амбасадор на Україну проф. Іван Шишманов. – Діло. 1918. 1 травня. С. 1–2.
- Бурилкова, Билярски 2003:** Бурилкова, И., Ц. Билярски. Иван Шишманов. Дневник 1879–1927 гг. София: Синева, 2003, с. 350.
- Бушко 2012:** Бушко, Г. Співпраця Івана Шишманова з Науковим товариством імені Шевченка у Львові. – В: Матеріали Міжнародного науково-методичного семінару з болгарської мови, літератури, культури та історії (17–18 травня 2012 р., м. Бердянськ), 2012, с. 36–38.
- Григораш 2007:** Григораш, Н. Украинската литературоведска българистика от ХІХ и средата на ХХ век: личности и школи. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2007, с. 167.
- Кравців 1966:** Кравців, Б. Наукове Товариство ім. Шевченка. – В: Енциклопедія Українознавства: Словникова частина. Т. 5. [Гол. ред. В. Кубійович.] Париж–Нью-Йорк: Молоде Життя, 1966, с. 1711–1713.
- НА БАН Оп. 2:** Научен архив при Българската академия на науките. Ф. 11к. Оп. 2. Арх. ед. 537. 130 л.; Арх. ед. 539. 10 л.; Арх. ед. 585. 29 л.; Арх. ед. 609. 30 л.
- НА БАН Оп. 3:** Научен архив при Българската академия на науките. Ф. 11к. Оп. 3. Арх. ед. 145. 3 л.; Арх. ед. 379. 6 л.
- Павленко 1995:** Павленко, В. Українсько-болгарські взаємини 1918–1939 рр. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1995, с. 223.
- Переписка 1912:** Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895) в 8 т. Т. 5. [Зладив М. Павлик.] Чернівці: Видав Др. Лев Когут, 1912, с. 414 +Х.
- ЦДІАЛ України:** Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 248. 19 арк.

Інформація про автора:

Бушко Галина Олегівна – доцент кафедри слов'янської філології імені професора Іларіона Свенціцького Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат філологічних наук.

Email: halyna.bushko@lnu.edu.ua